

Slavonija između tradicije i modernosti u Roda Rodinim Pripovijestima iz Slavonije,

Liović, Marica

Source / Izvornik: **Šokačka rič 13, 2016, 13, 119. - 148.**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:508462>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

FILOZOFSKI FAKULTET

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Dr. sc. Marica Liović, *docentica*
Filozofski fakultet
Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

SLAVONIJA IZMEĐU TRADICIJE I MODERNOSTI U RODA RODINIM *PRIPOVIJESTIMA IZ SLAVONIJE*

Tekstovi Alexandera Roda Rode koje je prikupio, odabrao i grupirao priređivač zbirke *Pripovijesti iz Slavonije* Vlado Obad nastajali su u poprilično dugom razdoblju: od posljednjega desetljeća 19. stoljeća pa čak do četvrtoga desetljeća 20. stoljeća.

Budući da je riječ o autoru koji je u najvećoj mjeri nepoznat i stručnoj i široj kulturnoj javnosti, tekstovi što ih je priređivač preveo i objelodanio, lokalizirao, kontekstualizirao i opremio podacima o vremenu nastanka, prvom objavljivanju i slično, izvrstan su materijal kako za usporedno čitanje Roda Rodinih tekstova s tekstovima etabliranih hrvatskih realističnih pripovjedača (Josip Kozarac, Ksaver Šandor Gjalski, Vjenceslav Novak i drugi) tako i za propitivanje vrijednosti i mjesta zavičajne (regionalne) književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća u širem kontekstu.

Književna se Slavonija u prvim desetljećima 20. stoljeća ponajprije motri iz vizure književnih djela Kozaraca pa je tematiziranje ljudi, događaja i običaja s gledišta čovjeka kojemu hrvatski nije materinski jezik i koji u svojim socijalnim promišljanjima Slavonije nije bremenit "tuđinskim" elementom, čini hvalevrijednim prinosom i mo-

gućnosti da se ispuni praznina kad je riječ o hrvatskoj (slavonskoj) književnosti u spomenutom razdoblju.

Temeljni je zadatak ovoga rada iščitavanjem odabranih tekstova detektirati elemente koje bismo nedvojbeno mogli etiketirati kao tradicionalne te one koje svojom subverzivnošću propituju sustav ustaljenih vrijednosti i najavljuju nešto novo. Ponajprije nas zanima slika Slavonije i Osijeka kao urbanoga multietničkoga središta, donesena s pozicije austrougarskoga časnika, Austrijanca, ali i zaljubljenika u slavonsku ravnicu.

Ključne riječi: Roda Roda, Pripovijesti iz Slavonije, realizam, tradicija, modernost

1. ŽIVOT I KNJIŽEVNO DJELO RODA RODA¹

Nijedna od suvremenih povijesti nacionalne književnosti ne poznaje ni ime ni djelo Roda Rode. Djelomice riječ je o posve razumljivom stanju stvari s obzirom na činjenicu da je posrijedi pripovjedač koji se isključivo izražavao na njemačkom jeziku pa je najveći dio njegova opusa široj, ponajprije kroatističkoj stručnoj javnosti, ostao nepoznat. Manji dio, prije svega *Priče iz Slavonije*, prijevod i promociju djela te autora duguju entuzijazmu profesora Vlade Obada.²

¹ Izvori za podatke o životu i djelu A. Roda Rode: Vlado Obad, Slavonski bečar s Dunava; Mrežna stranica: projekt Gutenberg, <http://gutenberg.spiegel.de/autor/alexander-roda-roda-1747>. Mrežna stranica: <http://esseker.hr/bio/47-alexander-roda>.

² U *Predgovoru* zbirke *Pripovijesti iz Slavonije*, V. Obad citira *Zofku Kveder* (autor naglašava da je inače riječ o kritičarki nesklonoj *Roda Rodi*) te, među ostalim, ističe: "Te su novele takve ljepote i plemenite, jednostavne izvornosti, koje je mogao ispisati samo pjesnik. To su biseri odlomljeni iz kraljevske krune. Kada bismo pokupili najbolje i najljepše među njima, rezultiralo bi to knjigom za koju bismo mi južni Slaveni gospodinu *Roda Rodi* morali biti istinski zahvalni."

Posve je drukčija priča kad je posrijedi prepoznatljivost i nazočnost književnika u javnome životu: prelistamo li samo letimice časopise u prva dva desetljeća 20. stoljeća, dakako, one na njemačkome jeziku, ostat ćemo zatečeni količinom tekstova u kojima se pojavljuje ime Roda Rode, osobe koji je često bila i temom i komentatorom kulturnih događanja, na svoj karakterističan, osebujan način pa je riječ o diskrepanciji između današnjega statusa koji se nalazi u rasponu od potpunog zaborava i posvemašnjeg neprepoznavanja i do, kako čitamo primjerice u austrijskoj stručnoj periodici, reinterpretacije njegova djela i reafirmacije statusa u književnosti njemačkoga govornog izraza, s izrazito pozitivnom tendencijom.

Kontroverza je riječ koja je obilježila ne samo djelo nego i život ovoga osobnjaka pa ćemo paradoksom obilježene situacije ovoga podrugljivog kroničara svakodnevnoga života pronaći od njegova rođenja. Naime, neki izvori navode da se Roda Roda (pravim imenom Alexander/Šandor Friedrich Ladislaus Rosenfeld) rođen 13. travnja 1872. godine, rodio u Zdencima kraj Orahovice, a drugi (podatak koji se češće pojavljuje) u Drnowitzu (Moravska), na području današnje Češke. Najbolji poznavatelj života i rada ovoga književnika na našim područjima V. Obad tvrdi da nije posrijedi nikakav nesporazum i pogrešno prenošenje podataka (što i nije nekakva rijetkost u našim prilikama), nego je za nesporazume kriv sâm književnik koji je zbog iskrene ljubavi koju je osjećao za slavonski kraj silno želio postati i rođenjem Slavonac, što je pokušao učiniti krivotvorenjem mjesta rođenja, a promjena imena najvjerojatnije je rezultat želje (i potrebe) da se skrije židovsko podrijetlo. Pseudonim, a poslije i zakonsko prezime³ Roda Roda uzeo je slijedeći tradiciju slavonskoga sela, gdje je pravo prezime imalo

³ O tome *Vlado Obad* piše: "Među autorovim osobnim ispravama pronašao sam Odluku Poglavarstva slobodnoga kraljevskog grada Osijeka od 7. svibnja 1899. kojom se *Alexanderu Rosenfeldu*, carskom i kraljevskom topničkom poručniku, dopušta 'da može svoje sadanje prezime promijeniti u Roda ter se njime u buduće zove'."

važnost ponajprije (ili isključivo) za svećenika i bilježnika, dok je neku vrstu "službenoga nadimka", koji je imala svaka seoska kuća i koji je predstavljao duhoviti komentar osobine ili događaja po kojem je određena kuća (obitelj) bila prepoznatljiva u toj seoskoj zajednici, ono što je predstavljalo vrijednost i za tu, određenu obitelj, ali i za zajednicu u kojoj je obitelj živjela i koje je bila dijelom. I kad je o imenima riječ, treba spomenuti da je Roda Roda često uz svoje ime dodavao i pridjevak Slavoniter.

Do sedme godine života poduku mu je davao pravoslavni svećenik u Barama. U Osijek, na dvogodišnje školovanje, prvi put dolazi 1878. godine. Gimnaziju je nakon toga pohađao u Moravskoj, no najsretniji je ipak bio u vrijeme praznika kada se vraćao u Slavoniju, što je nebrojeno puta isticao u autobiografskim tekstovima.

Ubrzo izrasta u pravog buntovnika, ponajprije kad su posrijedi građanske konvencije koje su gušile njegov slobodni duh. Kako nije pokazivao interes ni za jednu djelatnost koja bi donijela ugled i pristojno mjesto u građanskom društvu, otac ga usmjerava prema vojsci što Alexander objeručke prihvaća. Nakon jednogodišnje obuke u Zagrebu i Grazu, kao mladi topnički kadet 1894. godine, prema vlastitu izboru, stiže u Osijek.

U vrijeme Roda Rodina dolaska (povratka) u Osijek, grad ima status jednoga od važnijih austrijskih vojnih uporišta, s Tvrdom, vojnom utvrdom izgrađenom prije gotovo dvaju stoljeća. U Osijeku Roda Roda počinje se baviti književnim radom, a tematika njegovih prvih književnih pokušaja – svakidašnja je: pisao je o vojničkom životu, vlastitim "pothvatima" – bježanju iz vojarnje, kupanju u Dravi, kartanju, plesovima, ljubavnim pustolovinama; čak je opisao i skandal o kojem se govorilo godinama poslije: Roda Roda na konju je ujahao u gradsku kavanu. U "osječkoj fazi" rodio se i njegov književni pseudonim. Tada se zove Alexander Roda, a 1906. godine pridodaje prezimenu još jedno – Roda. U osječkom tisku objavio je svoje prve humoreske, pisane na njemačkom jezi-

ku. Godine 1900. prvo mu djelo objavljuje glasoviti *Simplicissimus*.

U Roda Rodinim biografskim zapisima važno mjesto zauzima i njegov odnos prema ženama. Apsolutno hedonistički način života uključivao je kocku, divlji noćni život i dakako – djevojke, posebice glumice, zboristice i plesačice. Uživao je u reputaciji raspojasanoga ženskara i čini se da upravo u tim njegovim "otvorenim životnim pogledima" valja tražiti uzroke sukoba s purističkim dijelom građana Osijeka koji su s prijezirom gledali i komentirali amoralni život "austrijskog oficirčića", pomno pazeći i braneći svojim kćerima i sestrama svaki kontakt s njime.

Buran ljubavni život te, rečeno je već, sklonost ženama sa scene zaslužni su i za njegov odlazak iz Osijeka. U kazališnoj sezoni 1900./1901. Alexander se zaljubio u gostujuću plesačicu Adelu Sandrock. A. Sandrock nije bila anonimna glumica maloga kazališta u austrougarskoj provinciji: riječ je bila o posebno darovitoj i popularnoj plesačica koja je već u vrijeme kada dolazi u Osijek imala izgrađeno ime i status u srednjoj Europi. Sada već vrlo blizu tridesetoj godini držao je da je došlo vrijeme da se prikloni tradiciji koju je tako strasno napadao: kako vlastitim načinom života, tako i ismijavajući je u svojim tekstovima – želio se oženiti Adelom. No vojnicima nije bilo dopušteno ženiti se glumicama te Alexander, strastven, neproračunat i nepraktičan, iako je vojska bila njegova velika ljubav, zbog ljubavi prema atraktivnoj Adeli, odustaje od vojničke karijere, zatraživši od cara Franje Josipa otpust iz vojske. U međuvremenu, dok se čekalo otpusno pismo, Adela Sandrock se predomislila te se ipak nakraju odlučila za karijeru umjesto braka. Roda Roda je 6. svibnja 1901. dobio otpust iz vojske, skinuo odoru i zauvijek napustio Osijek. U Osijeku će ipak ostvarivati zavičajno pravo sve do 1929. godine, a slavonski motivi zauvijek će ostati dio njegova književnog opusa, i to njegova najkvalitetnijega dijela.

Iako bi se, tradicionalnim okom motreno, moglo reći da su žene, odnosno Roda Rodina slabost prema suprotnome spolu, re-

zultirala gubitkom vojničke karijere, zapravo je otpust iz vojske trajno usmjerio Roda Rodu prema književnosti, ali i prema permanentnome sukobu s vojskom i taj je sukob postao stalnim mjestom čitanja Roda Rodinih satiričnih tekstova zbog čega mu je "Cesarski i kraljevski sud časti" oduzeo čin, što je, čini se, bilo posebno nadahnjujuće za ovoga književnika: s novim se žarom baca na pisanje te 1909. godine s Carlom Rosslerom objavljuje komediju *Der Feldherrnhügel* o neorganiziranosti i nesposobnosti vojnih vlasti. Unatoč cenzuri i zabranama komedija je postigla izuzetan uspjeh kod publike. No ni tu nije bio kraj Roda Rodinih nevolja s vojskom: godine 1914. ratni je dopisnik bečkoga lista "Neue Freie Presse". Zbog načina na koji je interpretirao i prikazivao ratne događaje došao je u sukob s Karlom Krausom, jednim od najutjecajnijih austrijskih intelektualaca toga doba, koji mu je zamjerio da neadekvatnim stilom svojih tekstova prikriva pravu narav ratnih strahota, a ponovno je i eskaliralo neslaganje s vojnom vrhuškom koja ga je optužila za pacifizam. Godine 1917. vojne vlasti uspjevaju ishoditi da mu se oduzme licencija izjestitelja.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata Alexander Roda Roda, vjeran inovativnom i drukčijem, posvećuje se novom mediju: piše filmske scenarije, a zanimljivošću je da je u nekoliko filmova glumio uloge austrijskih časnika.⁴ Godine 1929. prekida administrativnu vezanost za Osijek. Četvrto desetljeće 20. stoljeća uvelike najavljuje ono što će obilježiti početak petoga – Drugi svjetski rat. Iako je Roda Rodina obitelj primila kršćanstvo⁵ mnogo prije nego što je počeo progon židova u Europi, ne osjeća se sigurnim: neprestance se seli po Europi (Slovačka, Belgija Švicarska) te na kraju, u siječnju 1941. godine, završava u New Yorku gdje će i umrijeti 1945. godine.

⁴ Stranica s popisom *Roda Rodina* rada na filmu (uloge, scenariji, adaptacije) <http://www.imdb.com/name/nm0734407/>.

⁵ *Vlado Obad* pronašao je izvadak iz Matice krštenih iz 1898. godine koji svjedoči da je *Alexander Rosenfeld* prešao na kršćanstvo. Kum je bio grof *Ladislav Pejačević* (Obad, 1998: 243).

Alexander Roda Roda (1842. – 1945.)

2. KRITIKA I RECEPCIJA DJELA A. RODA RODE

Pobrajajući sve ono što je Roda Rodu vezalo uz Osijek, odnosno Hrvatsku i višedesetljetnu vezu koja je živjela manje ili više intenzivno (Roda Roda se često oglašavao u osječkom tisku i nakon što je napustio grad, a 1903. godine u prigodi premijere svoga dramskog teksta *Dana Petrović* u njemačkome kazalištu u Osijeku, pojavio se i autor osobno), Vlado Obad pita se kako je moguće da je Roda Roda netragom nestao iz inventurnih popisa hrvatske kulture u prvim desetljećima 20. stoljeća. Dakako, teško je išta nedvojbeno utvrditi, no najbolji poznavatelj Roda Rodina života i djela na našim prostorima zaključuje da je najvjerojatnije riječ o nekim nepovoljnim tekstovima o južnim Slavenima koje je Alexander Roda Roda objelodanio kao ratni izvjestitelj (Obad, 1998 :9).⁶

⁶ Rezultat je tih novinskih napisa Roda Roda "osjetio" za vrijeme svoga nastupa 9. ožujka 1913. godine; naime, književnik je kontinuirano tijekom Ra-

Upravo polemika koja se vodila između Zofke Kveder i Roda Rode na neki je način znakovita: Roda Roda, naime, kreće od teze da je on pišući o južnim Slavenima promovirao ljude, krajeve i običaje i da zapravo hrvatska kultura, na neki način, duguje njemu kao nekome tko je Zapadu predstavio i predstavljao jednu rubnu europsku kulturu.

Zofka Kveder, pak, obrnula je teze: ona smatra da je eksploatacijom tematsko-motivskoga sloja koji je nepoznat srednjoeuropskoj kulturnoj eliti, dakle ljudi, običaja i krajeva s europskoga juga, književnik sebi priskrbio materijal koji je bio ekskluzivan i s pomoću kojega je stvorio prepoznatljivo ime pa stoga južnoslavenski narodi ništa ne duguju Alexanderu Roda Rodi, nego on duguje južnoslavenskim narodima.

Dakako, Roda Roda se ne slaže sa stavom Z. Kveder, smatrajući da svoju popularnost i ugled, ponajprije u zemljama njemačkoga govornog područja, ne duguje "literarnoj eksploataciji balkanskih krajeva", nego svome talentu, dodajući da, doduše, posrijedi jest taj "tip ljudi, ali je umjetnost njegov" (Obad, 1998: 10)

Kveder književniku, uz navedeno, zamjera i nedostatak osjećaja i topline kad je riječ o gradbi likova (Z. Kveder dosljedno u cijeloj polemici govori o južnim Slavenima, premda je ponajprije riječ o ljudima iz Slavonije), a pisac odgovara da umjetnici u obli-

ta održavao humoristične večeri. Tekstovi su tih kulturnih događanja bili prožeti duhom kozmopolitizma, antimilitarizmom, odnosno pacifizmom, uz neizostavno satirično razotkrivanje građanskoga (ne)moral, što bi samo po sebi trebalo biti univerzalno i afirmativno. No zbog svojih je tekstova u kojima s nedvojbeno očitovao protiv ideje o južnoslavenskom jedinstvu, dočekan zvižducima i trulim voćem (Obad, 1998: 10). Na te je napade književnik odgovorio u "Agrammer Tagblattu" naglašavajući da je jedan od rijetkih njemačkih književnika koji kontinuirano promovira južnoslavensku kulturu o čemu svjedoče nebrojeni prijevodi i promocije gotovo nepoznatih južnoslavenskih književnika. U tome se istupu *Roda Roda* ograđuje od svake politike, inzistirajući da je on isključivo književnik pa bi ga se kao takvoga trebalo percipirati budući da je, kad je posrijedi politika, "diletant i ignorant".

kovanju svoga teksta kreću s različitih pozicija (jedni u sebi nose glazbu, drugi su liričari, a treći satiričari). I koliko god se taj kritičarsko-književnički rat činio beskompromisan, na trenutke i vrlo grub i osoban, ne treba zaboraviti da je Z. Kveder, kako smo već istaknuli, jedna od onih koji su prepoznali trajnu vrijednost Roda Rodina književnoga djela.

Kad je o razdobljima Roda Rodina književnoga stvaranja riječ, važno ih je iznijeti jer smatramo da tematsko-motivski sloj te književne strategije koje rabi pri oblikovanju svojih djela (ponajprije mislimo na *Pripovijesti iz Slavonije*) u velikoj mjeri pružaju dobre argumente za tezu da je posrijedi pisac (iako se nije izražavao na hrvatskome jeziku, ponovno ističemo) koji, s obzirom na razvoj hrvatske književnosti i stanje kojemu je bio suvremenikom, u mnogo većoj mjeri, s obzirom na istaknute kriterije, pripada hrvatskoj književnosti, nego primjerice austrijskom impresionističkom izrazu toga doba.

Prvo razdoblje Roda Rodina stvaranja obilježeno je objavljivanjem prvih radova u glasovitom minhenskom satiričnom časopisu *Simplicissmus*⁷ te je u potpunosti determinirano zavičajnom tematikom. Prema autobiografskim zapisima prve proze nastale su posljednjih godina 19. stoljeća, a riječ je o humoreskama i novelama. Govoreći o *Simplicissmusu* Vlado Obad tvrdi da u to vrijeme (početak 20. stoljeća) nijedna regija Austro-Ugarske Monarhije nije bila toliko eksponirana kao što je to bila, zahvaljujući A. Roda Rodi, Slavonija. Godine 1902. u časopisima *Slavonische Presse* te berlinskom humorističnom časopisu *Fröhliche Kunst* (izdavač: Osječanin Victor von Reisner) objavljuje prve humoreske koje su bile izuzetno dobro primljene, što je ohrabrilu Roda Rodu i bilo

⁷ Posrijedi je časopis koji je u to vrijeme bio iznimno popularan i ugledan, a A. Roda Roda je u *Simplicissmusu* izborio status kućnoga autora. Da je riječ o iznimnom ostvarenju, svjedoči i podulji popis uglednika koji su objavljivali u tome listu: bečki impresionisti – P. Altenberg, A. Polgar, G. Meyrinck), minhenski boemi (O. J. Birnbaum, L. Thoma, F. Wedekind) te H. Mann i A. P. Čehov.

glavnim razlogom što se odlučuje za nesigurnu karijeru slobodnog umjetnika. Fascinacija zavičajnim temama traje po prilici do 1910. godine i u tom su razdoblju, tvrde književni povjesničari, nastala i neka od Roda Rodinih najboljih djela.⁸

Povjesničari austrijske književnosti smatraju da se u austrijskoj književnosti, poglavito u onoj u 19. stoljeću, realizam nikada nije razvio do te mjere da bi rezultirao kakvim kvalitetnim realističnim pripovjedačem i djelom koje bi se na europskoj razini moglo smatrati reprezentativnim. Beč je na prijelazu stoljeća velegrad u kojem se razvio snažan i utjecajan pokret bečke moderne, s temeljnom karakteristikom "jedinstva suprotnosti"⁹ kako je to zaključio Viktor Žmegač u svome utjecajnom djelu (*Bečka moderna. Portret jedne kulture.*).¹⁰

A upravo to "jedinstvo suprotnosti" moguće je detektirati i u djelu ovoga slavonskog Austrijanca. Književna kritika smatra da prvi (novelistički) radovi idu upravo u tom pravcu i da su pisani

⁸ Obad tvrdi da je riječ o trima zbirka pripovijedaka zbog kojih autor "zaslužuje poštovanje osobita pripovjedača, a ne – kao što je do tada bio slučaj – samo humorista kratkog daha" – *Der Sommerkönigin, Dieser Schurk der Matkovic* (obje zbirke su iz 1904.) te *Adelige Geschichten* (1906.) – i zbog kojih zaslužuje "istaknuto mjesto i u hrvatskoj književnosti s početka stoljeća" (Obad, 1998: 11–12).

⁹ "U Beču (...) formirao se snažan pokret književne moderne. U udaljenim pokrajinama Carstva, gdje je tradicija bila snažnija od želje za inovacijom, i dalje je prevladavao već anakroni i melodramatični bidermajer, ili pak zavičajna književnost s ganutljivim ugođajima i idealizacijom prirode i ruralnog ambijenta" (Obad, 1998: 12).

¹⁰ U Predgovoru je svoga djela, *Viktor Žmegač*, među ostalim, istaknuo: "Bečka je moderna odavna sadržaj hrvatske kulturne svijesti. Stoga nije potrebno obrazlagati potrebu za takvom knjigom. Ona, međutim, ne želi samo podsjetiti na zajedničku prošlost; ona tu prošlost teži prikazati u današnjem svjetlu i upozoriti na sastavnice bečke kulture koje dosad nisu privlačile sustavnu pozornost naše publicistike. Poput drugih knjiga o toj temi, i ova studija nastoji pružiti uvid u spregu različitih područja kulture. Izazov je bio upravo u namjeri da se potraže zajedničke tendencije – ali i zajedničke anomalije – u raznovrsnim oblicima stvaralaštva i spoznaje" (Žmegač, 1998: 5).

kako bi se zadovoljila očekivanja i ukus tadašnje publike. Temeljne su karakteristike većega broja radova prve faze nefunkcionalna opširnost, patetično i neuvjerljivo oslikana malograđanska sredina, klišeizirana fabula, neinventivni i stereotipni likovi i isto takvi zapleti (Obad, 1998: 11)

Druga je (zrela) faza koju karakterizira okretanje realističkom tematsko-motivskom krugu, poglavito ruralnoj problematici, dakle sadržajima kojima je bio svjedokom tijekom odrastanja, mladosti i vojne službe, kao i dar lucidnoga i duhovitoga zapažanja, rezultirala prozama koje je ondašnja kritika prihvatila s oduševljenjem.¹¹

Kao i većina književnika onoga doba, Roda Roda pozorno je osluškiavao bilo publike i kritike pa se nekim temama (dobro prihvaćenima) vraćao i nekoliko puta. No književna je kritika zamijetila da se već nakon 1910. godine gubi čvrsta i autohtona nit između tzv. zavičajnih tema i njihove realizacije, odnosno uvjerljivosti književnoga izraza, što posebno dolazi do izražaja s protekom godina. Roda Roda u nekoliko je navrata pokušao plastičnim i životnim likovima te zanimljivim i uvjerljivim zapletima svojih novela udahnuti nov život: no takvi su pokušaji, redovito završavali neuspjehom.¹²

¹¹ *Leipziger Neuste Nachrichten*: "Već godinama opisuje Roda Roda život i ljude južno od Drave s toplinom istinskog patriota i umijećem rođena književnika. Svojim vedrim *Pripovijestima iz Slavonije* stekao je iskrene prijatelje."

Neue Frei Presse: "Svi njegovi likovi zbiljski su i puni života, kome se u potpunosti predaju. Oni raspolažu najvažnijim začinom života – humorom, ali isto tako imaju ozbiljnost života i snažnu psihu koja njima upravlja."

Reichswehr, Beč: "Roda Roda piše novele iz života graničara koji su u njemu našli prvog i najboljeg prikazivača svog pučkog života. Ponajprije njemu mogu zahvaliti što u njima više ne gledamo Poluazijate, nego nosioce kulture na istoku" (Obad, 1998: 12–13).

¹² O tome više vidjeti: (Obad, 1998: 14).

3. PRIPOVIJESTI IZ SLAVONIJE (NASTANAK, STRUKTURA)

Na tragu je savjeta i zahtjeva jedne od najrigoroznijih kritičara djela Roda Rode – Zofke Kveder¹³ te želeći ispuniti neke od tehničkih preduvjeta kako bi se Roda Rodinu književnome opusu omogućilo da ga propituje i hrvatska stručna javnost, Vlado Obad prikupio je, objedinio i preveo, prema vlastitu sudu, četrdesetak ponajboljih Roda Rodinih kraćih proza (*zavičajni blok*).¹⁴

I upravo zavičajnom bloku pripada najveći broj odabranih proza iz zbirke *Pripovijesti iz Slavonije*. Zbirka je podijeljena u četiri tematska bloka, s posebnim dodatkom – anegdotama koje je priređivač prikupio iz pet različitih izvora:

1. *Carski komornici* s podnaslovom *Pripovijesti o plemenitašima*, čini jedanaest kraćih proza;
2. *Pastiri i ratari* – deset;
3. *Gajde ti tvoje* – deset te
4. *Esekeri, žene i soldati* koji čini jedanaest proza.

Podjelu na blokove te izbor tekstova učinio je priređivač, s napomenom da je prvi blok u čvrstu cjelinu još 1912. godine, organizirao sâm autor,¹⁵ a temeljne preokupacije vidljive su iz podnaslova blokova.

¹³ Vidjeti podrubnu bilješku broj 2.

¹⁴ Vlado Obad smatra da su proze u ovoj zbirci "među estetski najdotjeranijima i najživotnijima" koje je Roda Roda uopće napisao. Valja istaknuti da A. Roda Roda nikada nije odustao od satire samo je nakon 1910. godine uz već tematizirani austrougarski militarizam, stalnim temama njegova satiričnoga propitivanja postaju i društveni poroci te perfidnosti u velikim urbanim sredinama. Od djela takve tematike i veće estetske vrijednosti posebno se ističe komedija *Der Feldhernnhügel* te po jedna zbirka humoreski i anegdota koje prema vrijednosti ipak ne nadmašuju zavičajni blok" (Obad, 1998: 13).

¹⁵ Priređivač je samo dodao tekst *Upravitelj* koji "znatno upotpunjuje karakter baruna Mirkovića, jednog od protagonista." O nekim zahvatima priređivača u tekstove vidjeti više Napomena priređivača (Obad 1998: 235–237).

Drugi blok čine, (priređivačev naslov), *ozbiljne novele* koje tematiziraju vlastelinsku, odnosno seosku svakidašnjicu, ponajprije vezanu uz poslove na poljoprivredi.

Za razliku od ozbiljnih proza drugoga bloka, treći blok čine tekstovi humorističnoga sadržaja, najčešće vezane uz vlastelinske veleposjede.

Posljednji blok, s obzirom na književnikov životopis, donosi ponajviše autobiografskih elemenata i rekli bismo da u ovome bloku faksijski elementi znatno prevladavaju u odnosu na one fiksijske.

Roda Roda

Potpis Alexandra Roda Rode

4. OBILJEŽJA RODA RODINA KNJIŽEVNOGA PISMA (*PRIPOVIJESTI IZ SLAVONIJE*)

"Ja sam prirodno predodređen za satiričara. Ako u mojim novelama uzaludno tražite ljubav, ljubav prema objektu, tada znajte: moj je način pisanja bez ljubavi. Ja u ljudima najčešće vidim smiješna i umišljena stvorenja nego ideale. Tko se tome čudi i mene stoga osuđuje, taj općenito osporava opravdanost satire" (Obad, 1998: 11).

Ovako je odgovorio na jedan od nebrojeno mnogo napada na sebe i svoje djelo austrijski i hrvatski prozaist Alexander Roda Roda. Prema mišljenju većine ocjenjivača njegova djela, najbolji su mu radovi oni koji su obilježeni zavičajnom tematikom; podupirući ovaj stav ne možemo se složiti s iznesenim književnikovim mišljenjem: lirske epizode, posebice one koje su obilježene realiz-

mom doživljenoga, slavonski krajobraz, ljudi i običaji – detalji su koji ovoga pripovjedača čine kvalitetnim i pouzdanim.

Stanzelova (1979.) tipologija pripovjedača temelji se na tri ma osnovnim "pripovjednim situacijama". U prvoj je riječ o "autorskom pripovjedaču". Osnovno je obilježje ove pripovjedne situacije da je posrijedi pripovjedač koji ne sudjeluje u radnji, nije lik, ali se izravno predstavlja iskazujući se u prvom licu jednine (primjer je kratka proza *Dukat, Oklada* i druge).

Drago Rodić – ali on nije ni u kakvu srodstvu sa mnom – doživio je nedavno nešto osobito s jednom mladom gospođicom, a stvari su se odvijale ovako (Roda Roda, *Dukat*, 1998: 181).

Svaki put kad gospodin Štuka ima prigovore na moju najbolju pšenicu, ja se zaklinjem nebom i zemljom da tom zanovijetalu više neću prodati ni zrna – a uvijek iznova, kad dođe vrijeme prodaje, upravo on dobije moje žito (Roda Roda, *Oklada*, 1998: 197).

Najveći je broj kratkih proza u ovoj zbirci oprimjerio ovu poziciju pripovjedača, što je s obzirom na temeljne autorove intencije, samorazumljivo. Najčešće, ti tekstovi opredmećuju autorovu stvarnost, a vjerodostojnost je takvome iskazu dodatno pojačana autorovim istupanjem iz sjene.

Drugu pripovjednu situaciju predstavlja lik koji se ujedno pojavljuje i kao pripovjedač u prvome licu jednine. Ova je situacija ponajviše opredmećena u drugome bloku (*Pastiri i ratari*), ali kao atipičan oblik. Pripovjedač koristi dvije pozicije "prvih lica": na trenutke riječ je o pripovijedanju u "ich" formi, a u nekim je scenama posrijedi 1. lice množine i toj je strategiji temeljna funkcija, uz vjerodostojnost množinskoga lika, izraziti i transparentno se odrediti naspram zavičajne pripadnosti:

I drugi ga narodi nazivaju "kukuruzom". (...) Nama Slavoncima, on znači mnogo više. (...)

Sjećam se još vremena kada smo mi dječaci ratovali kukuruznim buzdovanima (...) Djeca odrastaju pa sam i ja prestao vojevati na turnirima s kopljima od kukuruzovine, ali

sam utoliko žustrije bio zaljubljen u Anku (...) (Kukuruz, Roda Roda 1998 :109).

Treću pripovjednu situaciju predstavlja "personalni pripovjedač" koji pripovijeda u trećem licu jednine, "objektivan je i ne sudjeluje u radnji". (Peleš, 1999: 61–62).

Roda Roda najmanje oprimjeruje ovu situaciju, primjer je kratka proza *Nečastivi među Ciganima – medvjedarima*.

Valja naglasiti da je iznimno rijetko riječ o "čistim" situacijama pozicije pripovjedača, nego je, ustvrđuje Peleš, najčešće riječ o "prijelaznim situacijama" (Peleš, 1999: 73).

Priredivač Roda Rodine zbirke ove je tekstove nazvao pripovijestima: u ovoj prigodi nećemo ulaziti u teorijska razgraničenja kad su posrijedi novela, pripovijetka, skica ili čak crtica i kratka priča, premda bi se dalo raspravljati o tome: kako bismo izbjegli teorijske neusklađenosti, ove smo tekstove okarakterizirali kao kratke prozne radove (za razliku od romana, primjerice).

U svojem je kapitalnom djelu *Stilske formacije* govoreći o realizmu Aleksandar Flaker, među ostalim, ustvrdio da se realizam može promišljati kao književni i umjetnički pravac čija je funkcija bila "prikazati zbilju onakvom kakva jest" te kao stilsku formaciju ("velika književnopovijesna jedinstva koja odlučuju o karakteristikama i imenovanju pojedinih književnih razdoblja") te (kao zamjena za termine pravac/metoda/stilsko jedinstvo) koja nastaje na temelju te funkcije/htijenja i dominira u književnom razdoblju od druge trećine 19. stoljeća i raspada se između '70-ih i '90-ih godina u razvijenim književnostima. Valja naglasiti da u hrvatskoj književnosti, iako je nebrojeno mnogo puta utvrđeno da je s modernom "uhvatila famozni priključak prema Europi", realizam supostoji i shodno tomu kvalitetni realistični pripovjedači objavljuju uz bok (dakle, istodobno) hrvatskim modernistima, ali i onim autorima koji su svojim avangardnim shvaćanjima već počeli potkopavati vladajući umjetnički model.

Ne ulazeći u ovoj prigodi u genezu pojma (javlja se još u 18. stoljeću u filozofiji), za potrebe ovoga rada još ćemo spomenuti da se od umjetnika tražilo da vjerno prikazuje zbilju i da ispituje život bez strasti, objektivno i bezlično te da je u njemačkoj književnoj kritici Otto Ludwig skovao termin *poetski realizam* kao oprjeku *bezličnom realizmu* kakvim ga je smatrala francuska kritika. Iz njemačke književnosti dolazi i definicija realizma kao "istinitoga reproduciranja tipičnih karaktera u tipičnim okolnostima". Rečeno mu svakako treba dodati da težeći spoznati društvo u njegovoj potpunosti – realizam postaje ikonoklastičan – u svojoj kritičnosti ne zazire od satire te na taj način iznevjerava načelo uvjerljivosti i vjerodostojnosti, dopuštajući hiperbolizaciju, katkad i fantastiku. (Flaker, 1976: 38)

Upravo su satira i humorističnost obilježje Roda Rodina pisma, mogli bismo reći, neka vrsta zaštitnoga znaka. I upravo ta potreba da se najčešće na ironičan način prokomentira kakav besmisleni, ali tvrdokorni običaj, strategija je koja Roda Rodu čini drukčijim u odnosu na većinu ostalih hrvatskih realističnih pripovjedača.

Čudnovato drvo prva je od kraćih proza i s obzirom na organizaciju sadržaja riječ je o predaji. Prema Milivoju Solaru predaja je naziv koji se rabi u proučavanju usmene književnosti za vrstu ili tip pripovijedanja koje nema obvezatnost mita, ni fantastičnost bajke. Odgovara jednostavnom obliku sage, ali se obično upotrebljava u nešto širem značenju koje uključuje i usmene legende, mitove o podrijetlu osoba i obitelji, a i svojevrsna osobna svjedočenja o nekom događaju. Neodređena je oblika, ali važne društvene funkcije jer uvelike uvjetuje određena vjerovanja (Solar, 2012: 455).

Iako je današnja pozicija L. N. Tolstoja kao realističnoga pripovjedača ponajprije determinirana njegovim velikim romanima (*Ana Karenjina*, *Rat i mir*) koji pripadaju tzv. visokom realizmu, malo je poznata činjenica da se ovaj Jasnopoljanac počeo baviti

književnim radom ponajprije kako bi podigao razinu svijesti i utjecao na stupanj prosvijećenosti najširih narodnih masa (prije svega kmetova i gradske sirotinje) jer je upravo u neobrazovanosti i praznovjerju vidio najveće neprijatelje razvoja ruskoga društva u cjelini. Stoga su likovi i događaji u većini njegovih pripovijesti stvarni: one koje je upoznao u crnim kronikama u tisku i o kojima se govorilo kako na domjencima povlaštenih tako i na vlastelinstvima među kmetovima, a nerijetko posezao je i za zemljoradničkom svakodnevicom. Odabirom likova koji su nositelji tipičnih (i pozitivnih i negativnih) osobina pragmatično je ispunjavao ulogu prosvjetitelja, a složenošću i umješnošću svoga književnoga pera – ostvarivao je poziv umjetnika.

Cilj je ove kraće elaboracije o intencijama velikog ruskoga realista kad je o književnom stvaranju riječ, ukazati na poveznicu koju je moguće detektirati ne samo u Roda Rode i Tolstoja, nego, čini se, i kod većeg broja realističnih pripovjedača koji su uz estetsku ulogu književnosti, naglašavali i prakticirali i onu prosvjetiteljsku, ali ne zlorabeći je (kao što se to dogodilo, primjerice, za dominacije socrealizma).

Polazeći od realizma doživljenoga, kao svjedok i sudionik društvenih događanja u prvim desetljećima 20. stoljeća, Roda Roda je i britki kritičar običajnih odnosa u Slavoniji u rečenome vremenu. To je karakteristika koja vrijedi za većinu proza objavljenih u ovoj zbirci, no ne i kad je riječ o tekstu *Čudnovato drvo* koji se s obzirom na organizaciju jezičnoga sadržaja, piščeve postupke i intencije u znatnoj mjeri razlikuje od ostalih književnih materijala. Iako je naoko središnja tema uobičajena, tipična (muško-ženski odnosi uopće te muško-ženski odnosi među pripadnicima različitih društvenih klasa koji ni na jednoj strani na izazivaju zaprepaštenost sve dok se poštuju određena pravila) pa bi se tom svojom temeljnom osobinom nedvojbeno uklapala u poželjne osobine realističnoga djela, elementi bizarnog, fantastičnog i nadnaravnoga kao i oblici pripovijedanja približavaju ovaj tekst usmenoj narodnoj priči. Ekstremni oblici praznovjerja (pokojnik se održava na životu

sokom mlječičke, različiti oblici vračanja, sretnih predmeta, talismana, zapisa i slično, u čemu sudjeluje i obrazovani grof), gotska scena pokopa na mjesecini te fantastika (nicanje čudnovatoga drva) elementi su koje ćemo detektirati u romantičarskome djelu. No scena ukočenoga pokojnika, Katine razmrskane glave pretvorene u kašu do neprepoznatljivosti – naturalističke su scene koje bi bez problema svoje mjesto našle i u najjezovitijim Zolinim djelima.

Za većinu je likova moguće detektirati stvarnu osobu¹⁶ koja je književniku poslužila kao model, u biti, poput rasnoga realističnoga pripovjedača, Roda Roda oprimjeruje poetičku označnicu tipičnosti: pa iako je glavni lik razotkriven (grof Pejačević) riječ je o odnosima i ponašanjima, koja ma kako neuobičajeni bili, predstavljaju tipičan i tradicionalan odnos među različitim društvenim klasama pri čemu je ona manje sretna klasa u svakome trenutku svjesna gdje joj je mjesto.

U tekstu *Supruga doktora Davidova*, autor je oprimjerio situaciju heterodijegetskoga pripovjedača. Riječ je o pomalo paradoksalnoj situaciji, svojevrsnoj igri, u kojoj čini se književnik, una-

¹⁶ Priređivač zbirke, među ostalim, pokušao je utvrditi vezu između stvarnoga Roda Rodina život i događaja i ljudi što ih je tematizirao u svojim tekstovima pa je ustvrdio da su u prvom poglavlju problematična imena plemenitaša. U Slavoniji nikada nije bilo veleposjedničke obitelji Sokolović, a nije mogao naći potvrdu da jednako su sumnjivi Amidže i Mirkovići. Brojni i zanimljivi detalji odaju da je Roda Roda izvrsno poznao zemljoposjednički ambijent i da je karaktere najvjerojatnije oblikovao prema modelima iz života. Priređivač zbirke pretpostavlja da je kao prototip za lik veleposjednika Sokolovića književniku poslužio jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih slavonskih plemenitaša i, kako smo vidjeli, piščev krsni kum, grof Ladislav Pejačević (1824. – 1901.). Alexanderov je otac godinama bio zaposlenik grofa Pejačevića. Zašto je pisac "skrio" stvarnu osobu iza fikcijskoga lika, može se nagađati, no u skladu s našom temom, i ovaj je problem moguće motriti kao neku vrstu sraza između tradicije i modernosti (drukčijosti). Naime, za razliku od današnjega stanja kada su osobe "plave krvi" redovito temom (i metom) žutoga tiska, u vrijeme je nastanka ovih tekstova bio apsolutno nezamislivo da jedan hrvatski ban bude likom nekakve humorističnoga djela. Prema Vladi Obadu na ovome tragu valja tumačiti i neke topografske netočnosti ili prešućivanja.

toč poštovanju što ga je iskazivao grofu Pejačeviću, nije mogao propustiti priliku zabilježiti još jednu demonstraciju licemjerja i provincijskoga ponašanja ljudi koji su (otkad je svijeta i vijeka) više, češće i radije komentirali trun u tuđem oku nego brv u svojem.

Kako god, u ovome zanimljivom tekstu do izražaja dolazi sva raskoš Roda Rodina dara. Iako je tema dakle najavljena naslovom, maksimalno odgađanje davanja ključne informacije, a da ni u jednom trenutku autor nije zlorabio čitateljevo povjerenje i strpljenje jer su elementi odgađanja zanimljivi i otvaraju nova pitanja. Horizont čitateljeva očekivanja raste uz bujicu novih pitanja.

Priča je jednostavna: umro je stari gradački liječnik, porezao je prst pri obdukciji. Slijedi nabrojanje materijalnih dobara koje donosi pozicija okružnoga liječnika. Jasno je da okrug treba liječnika, ali je neočekivana situacija da su svi koji su na bilo koji način participirali u bilo kojem obliku vlasti – imali svoga kandidata. Riječ koja će presjeći gordijski čvor jest protekcija.

Već na ovome mjestu zaboravljamo naslov i uopće se ne pitamo gdje je i tko je ta žena iz naslova. Priča se dodatno zapleće u trenutku kada doznajemo da i lokalni moćnik, vlastelin Sokolović ima svoga kandidata. No,

Svi su se kladili na općinskoga liječnika u Čupriji jer se za njega navodno založio osobno grof Sokolović. Ali kako se stvari u Slavoniji već odvijaju: čovjek snuje, a Budimpešta odlučuje – stanoviti doktor Davidov, rođeni Eseker, imao je ujaka za Boga u sanitetskoj referadi i postao okružni liječnik u Gradcu (Roda Roda 1998: 33).

Iz rečenoga, očekuje se reakcija Sokolovića. Ona izostaje, a čitatelja koji nastoji preduhitriti svaki korak pisca i likova s kojima se upušta u igru skrivača – obuzima čuđenje¹⁷ koje se dodatno produbljuje opisom doktora Davidova:

¹⁷ "Cilj je umjetnosti dati osjet stvari kao viđenje, a ne kao prepoznavanje:

Bio je zapravo smiješan svat. Svaka druga riječ bila mu je "klasne razlike" i "plemenitaški monopol nad zemljištem". No tako nešto u Slavoniji ne prolazi. Narod još ima svoju vjeru, a pokornost nosi u dubini duše. Svi tu lijepo zajedno žive i u poretku koji je Bog zasnovao. Pa kamo bi to i vodilo, ako čovjek ne bi bio siguran u vlastiti posjed, koji se u obiteljima nasljeđivao s koljena na koljeno (Roda Roda, 1998: 32).

Iako se ironija kao stilsko sredstvo masovno počela upotrebljavati tek u umjetnosti 20. stoljeća, (primjera je, dakako, bilo i prije, F. Rabelais, primjerice) i to ponajprije kako bi se djelo spasilo od patetike, ni realizam nije bez ironijskih komentara, posebice, kad je posrijedi kritika onih odnosa koji su se pod svaku cijenu, bez zdravorazumskoga razloga, opirali promjenama. Valja naglasiti i da je ironijski pripovjedač netko tko s povišenog (i povlaštenog) mjesta motri na mrave ispod sebe pa je samorazumljivo da je i po naravi arogantni i bahati konjički časnik zapravo pronašao upravo prirodan okoliš za svoju taštinu.

Navedene je ulomke, odnosno predstavljene odnose, moguće promišljati i s pozicije našega središnjeg zadatka. Postoje pojedinačni likovi koji su determinirani aktantskom sposobnošću i postoji neimenovani masovni lik (gradska provincijska sredina), koji je zapravo mjerilo tradicionalne vrijednosti, čuvar i korektor "nepoželjnih" (za društvo u cjelini subverzivnih) ponašanja. Iako je u tradicionalnom društvu ženi oduzeta svaka mogućnost odlučivanja o vlastitu životu i sudbini, Roda Roda bilo da je posrijedi djevojka sa slavonske pustare (*Čudnovato drvo*), statistice iz osječkog njemačkog kazališta (*O glumicama osječkog kazališta*), pripadnica više klase (*Žena doktora Davidova*) zaljubljena grofica (*Seoski uči-*

umjetnički je postupak – postupak 'začudnosti' stvari (*ostranenie veščej*) i postupak oteščale forme, koji povećava teškoću i dužinu percepcije jer je perceptivni proces u umjetnosti sam sebi svrha i treba da bude produljen; umjetnost je način da se nadživi pravljenje stvari, a ono što je napravljeno – u umjetnosti nije bitno" (Šklovskij u Beker, 1999: 125–126).

telj iz Tenja), ili pak pametna građanka (*Dukat*) riječ je o jakim ženama koje uzimaju svoju sudbinu u vlastite ruke. Iako, ta sloboda ponajviše se ostvaruje preko tjelesnoga: većina djevojaka s vlastelinstva grofa Sokolovića vidi svoj probitak u materijalnome smislu, ali i na ljestvici važnosti u svojoj zajednici – preko seksualne veze s njime. I Meta, iako je na društvenoj ljestvici znatno više pozicionirana u odnosu na seoske djevojke – želi isto, kako grof njome ne može manipulirati na isti način kao sa seoskim djevojkama, odstaje od veze, a ona odlazi u svijet prodavati svoju ljepotu. I glumice su osječkoga kazališta – tijelo ponajprije: ali ni Agata ni Emina nisu objekti. Uz Metu Jäger najplastičnije je (uz slabosti koje se nisu mogle izbjeći u kratkoj prozi: lik se ponajviše gradi i oslikava opisima, a ne postupcima) donesena Julka, odbačena djevojka koja ne samo da se neće predati očaju odbačene i prezrene žene nego će kao hladna i promišljena osvetnica vratiti milo za drago muškarcu koji ju je ostavio i osramotio.

Nasuprot jakim ženama stoje slabi muškarci. Grofica Pilen (*Seoski učitelj iz Tenja*) dovoljno je samouvjerena kako bi si ispunila svaku želju pa i onu da joj ljubavnik živi pod istim krovom sa zakonitim suprugom. Njezin suprug dovoljno je slabić kako bi to trpio i u ime džentlmenstva – ignorirao. Osječke su glumice i statistice žene koje obilježava dinamizam i užurbanost grada koji katkad prikriva nedostatak istinskih i iskrenih osjećaja pa iako je riječ o posve drukčijoj determiniranosti prostorom, posrijedi je ista kvaliteta: žene su te koje odlučuju o vezama i stupnju prisnosti.¹⁸ Dakako, najснаžнији ženski značaj čita se u hladnoj osvetnici Julki Metković.

¹⁸ Iako valja naglasiti da u kratkoj prozi *O glumicama osječkoga kazališta Roda Roda*, u vezi sa statusom glumica i statistica među mladom muškom populacijom, kaže sljedeće: "Ansambl, najčešće Bečani i Bečanke, Osijek njihov prvi angažman. Glumice su bile raspoređene i prije nego što su pristigle u grad: solistice bi pripale mladim, bogatim veleposjednicima iz bliže okolice, statistice oficirima" (Roda Roda, 1998: 198). U vezi s nastankom ove kratke proze valja naglasiti da je priređivač prenio kao samostalan tekst iz *Roda Rodine* autobiografije *Roda Rodas Roman*.

Iako smo u nekoliko navrata isticali da je književna kritika kao vrijednost Roda Rodina književnoga pisma isticala humorističnost i satiru, u ovim je prozama iako prisutna, manje izražajna pa samim time i manje utjecajan element pri oblikovanju teksta.

Već smo u prvome dijelu ovoga rada, govoreći o književnikovu životopisu, zaključili da je stalna tema njegovih satiričnih propitivanja vlast, a posebice vojne vlasti koje je smatrao posve neorganiziranim i nedjelotvornim. Kratka proza *Epidemija bedrenica* kraći je satirički osvrt upravo na takvu vlast.

Možda najzanimljiviji tekst u ovoj zbirci je *Nečastivi među Ciganima – medvjedarima* za koji priređivač smatra da i nije izvorno Roda Rodin nego da je riječ o usmenoj priči koju je on zapisao i objavio u svom autobiografskom romanu *Roda Rodas Roman*. Riječ je o nekoj vrsti legende koja se veže uz selo Kutove (sat hoda udaljeno od *njegovih* Zdenaca) i njegove diljem Slavonije poznate stanovnike, Rome, koji su za život zarađivali kroteći i pokazujući divlje životinje. Narodni pripovjedač slavi snalažljivost i dovitljivost Roma, ali i žestoko ismijava zastarjele navade i mane Slavonaca i Slavonki od kojih su neki toliko ogrezli u porok da se i sâm crni vrag, koji je na Zemlju stigao kako bi se oženio i svojoj baki vražici doveo pomoć za ribanje paklenih kotlova – snebivao:

Četiri tjedna kasnije siroti je vrag šepesao prašnjavom seoskom cestom, sav izderan i očerupan i razmišljao o onome što je doživio. Nije tu bilo ničega ugodna. Djevojaka željnih da se udaju, našao je na stotine – čak i više nego onih koje su za udaju stvarno sposobne, a bile su se spremne udati i za vraga. Ali kako bi im spomenuo čišćenje kotlova – gotovo, smjesta bi dobio košaricu. Jutros ga je jedna čak izbacila niza stube (Roda Roda 1998: 173–174).

*Roda Roda. Bista ispred Gradske
i sveučilišne knjižnice u Osijeku*

5. ZAKLJUČAK

Kad bi se strogom matematičko-statističkom metodom pobrajali elementi "za" i "protiv" tradicije u Roda Rodinim kratkim prozama, iako je riječ o dokazanom kršitelju i omalovažatelju svih pisanih i nepisanih normi uglađenoga građanskog društva, s obzirom na odnos prema zemlji, zavičaju, povijesti, običajima, narodnoj kulturi – Alexander Roda Roda ispao bi tradicionalist. Tekstovi koje uokviruje seoska sredina, posebice kad je riječ o seoskim radovima i ruralnome krajobrazu – u nekim su aspektima vrlo bliski antičkoj idili. Kako je posrijedi autor koji gotovo nekritički obožava narod i zemlju (Slavoniju) o kojima piše, posve je razumljivo i

da takav autor ima afirmativni odnos kad je riječ o odnosu prema usmenoj kulturi i narodnim običajima.

Na tematsko-motivskoj razini najveća je inovacija vidljiva u autorovu odnosu spram oblikovanja likova. Većina su protagonistica žene koje su determinirane snagom, tjelesnošću ili kao što je to slučaj s Julkom Metković – i iznimnom inteligencijom. Kad govorimo o strategijama, valja naglasiti da autor pomno pazi na status pripovjedača i da u skladu sa pripovjednom situacijom pozicionira pripovjedača, ponajprije osiguravajući vjerodostojnost književnome iskazu.

U jednom od poglavlja ovoga rada istaknuli smo pomalo paradoksalnu činjenicu da je austrijska književnost ostala uskraćena za kvalitetnu realizaciju realizma. Donoseći neke stavove ondašnje, ali i suvremene kritike (ponajprije stavove V. Obada kad govorimo o suvremenosti) smatramo da se književnome opusu Roda Rode treba pružiti mogućnost i to njegovu najkvalitetnijem dijelu (tzv. zavičajni blok), da ga se u suvremenoj austrijskoj književno-teorijskoj misli čita i tumači ne kao neku vrstu teksta o egzotičnoj zemlji i ljudima s rubnih dijelova Monarhije, nego kao ozbiljnoga pripovjedača, koji i uz sve slabosti ima dovoljno vještine i vrlina koje mogu i trebaju biti dovoljno jakom osnovom za bavljenje njegovim djelom. S druge strane hrvatska književnost u prvim desetljećima 20. stoljeća dobit će još jednog autohtonoga i nadahnutoga pripovjedača, koji u nekim segmentima ide uz bok Kozarcima.¹⁹

Odnos prema ženi jedna je od češće promišljenih tema. Roda Rode u svom križarskom pohodu protiv svih oblika malograđanštine i provincijalizma, dotiče se i položaja žene u tradicionalnom slavonskom društvu. Pojednostavnjeno, govorimo o dihotomi-

¹⁹ Prije svega, mislimo na *Josipa Kozarca* i njegov odnos prema prirodi: baš kao što je u Kozarčevim prozama moguće iščitati gotovo romantičarsko stanje lika s prirodom, slično je oduševljenje moguće pronaći kako u autobiografski zapisima *Roda Rode* (primjerice, životna radost koja doslovce oživljava i obuzima recipijenta pri opisu jahanja kroz ravnicu) tako i u književnim tekstovima.

ji, dvojakom odnosu pri čemu su književnikove simpatije nedvojbeno na strani jakih ženskih osobnosti koje hrabro i bez ustezanja, ostavljaju sigurnu tradicionalnu ulogu kćeri, supruge, majke i kućanice te baš poput Ibsenove junakinje, odlaze u potragu za vlastitim smislom; neke poput Mete Jäger nošene strasnom potrebom za muškim obožavanjem, a neke nošene iskrenim osjećajem (Julka Metković) upuštaju se u neprihvatljive odnose, suprotstavljajući se na taj način lažnom moralu i licemjernoj sredini pa i pod cijenu društvene izolacije.

Kad govorimo o odnosima među spolovima u tradicionalnom smislu, zanimljivošću je da za višu klasu vrijede posve druga pravila. Naime, samo po sebi se razumije da grof Sokolović (*Čudnovato drvo*), *plemenitaš stare loze*, iako već u ozbiljnim godinama, svako malo mijenja ljubavnice i to ne potajice, nego je odnos djevojke ili žene s postarijim grofom, neka vrsta prestiža kako među ženskim svijetom na selištima tako i među njihovom (i muškom) rodbinom.

Ali ako je neka priželjkivala da je on povede u Čupriju, pa makar na samo jednu noć – e, onda je to već morala biti prava ljepotica i ponajbolje vrlo vitka – a osam dana prije toga nije smjela okusiti češnjaka, to je bio zakon. Jer ni češnjak ni luk grof Albin nije podnosio ni za živu glavu (Roda Roda, 1998: 23).

Nešto su drukčija nepisana pravila kad je posrijedi crkveno neblagoslovljeni odnos između pripadnika višega staleža. Već spominjana Meta Jäger, samosvojna i samouvjerena 19-godišnjakinja nakon očeve nagle smrti svoju je budućnost vidjela (i strasno željela da se ostvari) kao mlada priležnica postarijega grofa Albina Sokolovića pa je na tragu te misli i pristala na udaju za nepoznatoga i njoj posve neprivlačnoga doktora Davidova:

Ali da je ona s tim računala, to je već vjerojatnije. S navršenih devetnaest godina ona je vraški dobro poznavala

život, a što se njezine žudnje prema romanima u vlastitom izdanju tiče – ona je ležala, svakome jasno vidljiva, u njezinim očima. Meta je žudjela da se preda pustolovini u aristokratskom svijetu – za to se može staviti ruka u vatru. Meta Jäger ne udaje se za nekog magarca poput tog Davidova ako time ne ostvaruje neki svoj plan. Očigledno je mislila – grof samo čeka njezine svatove da bi joj jeo iz ruke (Roda Roda 1998: 36).

No grof Sokolović, iako je učinio sve u materijalnom smislu kako bi se mlada sirotica ugodno osjećala, kad je posrijedi njihov odnos, prevagnuli su ipak neki drugi razlozi koje ne bismo mogli nazvati moralnima, nego situacijom vlastita komoditeta:

Riječ je naime o sljedećem: grof Sokolović nije se kao plemić mogao upustiti u vezu s nekom djevojkom iz bolje kuće, pa je poslije jednostavno ostaviti. S druge pak strane ni njegov veleposjednički status nije dopuštao da u mjestu ima stalnu prilježnicu. Već zbog crkvenih krugova to nije bilo moguće. (...) Ali neke nakane ipak je morao imati, vidjelo se to iz stotinu sitnica (Roda Roda 1998: 35).

Brzim pregledom Roda Rodina književnoga opusa, može se (naprečac) zaključiti da je Slavonija bila i ostala stalnim književnikovim nadahnućem. No, kao što je rečeno, već u drugom desetljeću 20. stoljeća, a posebice s protekom vremena, veza između Slavonije i ovoga specifičnog književnika sve je manje uvjerljiva, sve manje intenzivna jer, u konačnici, više nema živa dodira između književnika i slavonske zemlje i slavonskoga čovjeka, slike Slavonije postaju petrificirane slike krajolika koji je nestao baš poput autorova djetinjstva i mladosti.

Iako se pitanje "dugovanja" (je li Roda Roda ostao književno ime zahvaljujući eksploataciji slavenskih ili kako bi to Z. Kveder rekla, južnoslavenskih tema, ili je Slavonija u srednjoj Europi postala prepoznatljiv dio Monarhije upravo zahvaljujući Roda Rodi) čini deplasiranim i neozbiljnim, ovako postavljen problem za-

pravo nije jedinstven u našoj književnosti pa se onda i prigovori Z. Kveder i ne čine kao prazno fraziranje vatrene zagovornice južno-slavenske ideje. Naime riječ je o Josipu Kosoru i njegovu dodiru sa zapadnoeuropskom kulturom, ponajprije s Hermannom Bahrom i Stefanom Zweigom. Obojica su uglednika u Kosoru vidjeli čovjeka koji je u izravnom dodiru s prirodom, kojega nije "oštetila" civilizacija i koji je dovoljno egzotičan da bi bio zanimljiv Zapadu. Dakako, da ne želimo reći da je Kosorov "zdrav seljački izgled" ono što je bilo presudno za Bahrovo, odnosno Zweigovo oduševljenje, ali je odigralo važnu ulogu pri prvim susretima, posebice kad je riječ o S. Zweigu.²⁰ Imajući tu situaciju na umu, možemo zaključiti, ne osporavajući pripovjedački dar koji je na kraju Europi i predstavio jugoistok Carevine, ipak je i Slavonija sa svim svojim manama i vrlinama, morala biti dovoljno zanimljiva kako bi je ondašnji stanovnik središnjega dijela Monarhije – poželio bolje upoznati.

Spomen-ploča u Berlinu na kući u kojoj je živio Roda Roda od 1920. do 1933.

²⁰ O tome više vidjeti u: Kosor, Josip, *Velika autobiografija*, priredio Dubravko Jelčić, "Privlačica", Vinkovci, 1990.

LITERATURA I IZVORI

- Beker, Miroslav. 1999. *Suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Flaker, Aleksandar. 1976. *Stilske formacije*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Obad, Vlado. 1989. „O nekim aspektima trivijalne književnosti“, u: *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*, Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", 5–18.
- Obad, Vlado. 1989. „Osijek u doba germanske supremacije“, u: *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*, Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", 123–140.
- Obad, Vlado. 1998. „Slavonski bečar s Dunava“, u: Roda Roda, *Pripovijesti iz Slavonije*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 5–19.
- Obad, Vlado. 1989. „Tragom jedne neobične uzajamnosti: Roda Roda i Slavonija“, u: *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*, Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", 93–122.
- Peleš, Gajo. 1999. *Tumačenje romana*, Zagreb: ArTresor.
- Roda Roda. 1998. *Pripovijesti iz Slavonije*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Solar, Milivoj. 2012. *Teorija književnosti s Rječnikom književnoga nazivlja*, Beograd: Službeni glasnik.
- Žmegač, Viktor. 1998. *Bečka moderna. Portret jedne kulture*, Zagreb: Matica hrvatska.

MREŽNI IZVORI:

Biografija Alexander Roda Roda

<http://essekeri.hr/bio/47-alexander-roda>. Posjećeno 25. rujna 2015.

Život i djelo Roda Rode

<http://gutenberg.spiegel.de/autor/alexander-roda-roda-1747>. Posjećeno 30. rujna 2015.

Roda Rodin rad na filmu

<http://www.imdb.com/name/nm0734407>. Posjećeno: 2. listopada 2015.

SLAVONIA IN BETWEEN TRADITION AND
MODERNITY IN RODA RODA'S *STORIES*
FROM SLAVONIA

Summary

Texts by Alexander Roda Roda which were assembled, selected and grouped by editor of this collection Vlado Obad were created in pretty long period from the last decade of 19th century till fourth decade of 20th century.

Because it is about the author who is mostly unknown to professional and wider cultural audience, texts which were translated and published, localized, contextualized and equipped with facts about time of creation, first publishing etc. by the editor are excellent material not only for comparative reading of Roda Roda's texts with the texts of established Croatian authors of realism (Josip Kozarac, Ksaver Šandor Gjalski, Vjenceslav Novak and others) but also for questioning value and place of regional literature in the first part of the 20th century in the broader context.

Literary Slavonia in the first decades of the 20th century is being foremostly regarded from the perspective of literary works of Josip and Ivan Kozarac so thematising of people, events and customs from the point of view of a man to whom Croatian is not the mother tongue and who, in his social deliberations of Slavonia, is not burdened by "foreign" element makes praiseworthy yield and makes possibility for filling the gap when it is about Croatian (Slavonian) literature in said time.

Primary goal of this work is, by reading selected texts, to detect elements which we would be able undoubtedly label as traditional and the ones which by their subversiveness question the system of established values and announce something new. First of all, we are interested in image of Slavonia and Osijek as urban multiethnic center, brought from the position of Austro-Hungarian officer, an Austrian, but also a lover of Slavonian plain.

Sto

Marica Liović

Key words: Roda Roda, *Stories from Slavonia*, realism, tradition, modernity